

Heemkring BKW – Sint-Martens-Bodegem

Bodegem in vroegere tijden nr. 14 – 2019

De leentiende van Bodegem

De dorpsgeschiedenis van Bodegem heeft al meermaals in de belangstelling gestaan met haar bestuurlijke curiositeiten uit het verleden. Deze bijdrage handelt over het merkwaardige bestaan van een leentiende, ook riddertiende genoemd. Zoals het vervlogen begrip laat vermoeden, gaat het om een gefeodaliseerde vorm van tiendeheffing (Fr. *dîme inféodée*). Een tiende is evenwel een kerkelijke belasting die in de eerste plaats de sociale en geestelijke werking van een parochie ten goede moest komen. Het verbaast dan ook dat via een bij uitstek feodaal instrument zij toch kon ontsnappen aan de geestelijkheid. Riddertienden vertonen

dan ook niet zelden tekenen van illiciete inpalming. In latere tijden merkt men trouwens schroomvalligheid over het bezit van dergelijk kerkelijk goed. Sociale restitutedruk zette de betrokken leenmannen ertoe aan om de opbrengst ten minste aan goede doelen te besteden, hetzij de tiende aan een geliefde religieuze instelling te schenken of ze uiteindelijk volledig aan de geestelijke overheid over te dragen. In weerwil van deze algemene ontwikkeling bleef de Bodegemse leentiende onverstoord in lekenhanden verankerd en dit tot de laatste dag van het *Ancien Régime*.

De tiendekaart van het Brusselse Sint-Janshospitaal toont de ligging en oppervlakte van de leentiende omstreeks 1712. Op het betrokken landbouwareaal was geen tiende aan de instelling verschuldigd, reden waarom het op de kaart blank werd gelaten. Binnen dit gebied waren een aantal percelen volledig tiendevrij en heeft men op deze kaart in het groen omzoomd. Dit was het geval met een pachthof, het aangrenzende luthof met zijn vijvers, de bossen, evenals de meersen langsheen de Molenbeek op de grens met Sint-Ulriks-Kapelle.

De oorsprong van de leentiende.

Merkwaardig genoeg is de Bodegemse leentiende steeds een achterleen van de hertog van Brabant geweest, waardoor we wel moeten aanvaarden dat zij met instemming van de landsheer tot stand is gekomen of eventueel als zodanig werd gelegitimeerd. De ware reden van de toe-eigening blijft helaas onduidelijk. Een pragmatische regeling in samenspraak met de kerkelijke overheid is nochtans niet uitgesloten, bijvoorbeeld als financiële compensatie voor de oprichting van een parochiekerk.

In Bodegem was de driedelige tiende van toepassing. Een derde deel van de tiende was voorbehouden aan het levensonderhoud van de pastoor, een minimale voorwaarde die ook op de leentiende van toepassing was. Een ander derde deel dekte de plaatselijke armenzorg en het overige derde deel kwam normaliter toe aan de werking van het bisdom. Bij de Bodegemse leentiende ontglipten er dus in werkelijkheid twee derden van de tiende aan geestelijke instellingen.

Het past hier ook een vroegere opinie te ontcrachten over het ontstaan van de leentiende. Jan Verbesselt suggereerde een interventie van Jan t'Serclaes¹, gekend als bisschop van Kamerijk (1379-1389) en dankzij een erfverdeling ook heer IN Bodegem (1384-1389).² Diens voorname levensloop combineerde de onvermoeibare veelschrijver met een zekere *Philips van Douwijn*. Het gaat weliswaar om een personage uit de 16^e eeuw, maar wiens naam de auteur wil lezen als *Philips van Douai* om hem vervolgens in zijn beruchte deductiestijl tot een geestelijke uit de bisschoppelijke entourage te promoveren. De betrokken geestelijke wordt echter vermeld bij de verkoop van de leentiende in 1560 aan Jan Fabri, naar wie de leentiende sindsdien *Tiende van Fabri* wordt genoemd. Verbesselt schijnt zich echter niet te realiseren dat zijn *Philips van Douwijn* vereenzelvigd moet worden met Philips van Douvrin, heer IN Bodegem

¹ Verbesselt J., *Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^e eeuw*, deel 6, pag. 144-146.

² Van Droogenbroeck F. J., Everard t'Serclaes en de heerlijkheid Bodegem, *Bodegem in vroegere tijden* 8 (2017) 1-2.

(1543-1567). Indien deze al bij de transactie van 1560 lijfelijk aanwezig was, dan was dat louter van belang om reden van de hem toekomende heerlijke rechten bij de verkoop van leengoed. Zoals gebruikelijk werd dit door het plaatselijk leenhof en de schepensbank naar behoren geregistreerd. Van Philips van Douvrin is verder nog geweten dat hij als kapelaan in dienst stond van de landvoogdes, Margaretha van Parma.³ Deze bestuurlijke werkomgeving laat echter geen betrokkenheid blijken bij de overdracht van de ridder-tiende. Zoals verderop zal blijken, was de leentiende immers al minstens sinds de 13^e eeuw als een hertogelijk achterleen gevestigd.

Het financiële belang van het Bodegems gefeodaliseerde tiendebezit kunnen we aantonen bij middel van het kohier van de Twintigste Penning uit 1780.⁴ Toen bedroegen de inkomsten uit tienden in totaal 889 gulden, verdeeld over vijf rechthebbende instanties:

Sint-Janshospitaal	391 gld (44%)
Pastoor van Bodegem	300 gld (33,7%)
Personaat (Mechelen)	81 gld (9,1%)
Leentiende "van Fabri"	81 gld (9,1%)
Abdij Groot-Bijgaarden	36 gld (4%)

Omdat de tiende die toekwam aan het Sint-Janshospitaal in wezen ook een leentiende betrof, bedraagt de opbrengst uit gefeodaliseerde tienden bijgevolg 472 gulden of 53,1% van het totale bedrag. In deze bijdrage zullen we ons toeleppen op de tiende die in lekenhanden bleef. Traditioneel was zij toepasselijk op een blok met een oppervlakte van **27 bunder** en strekte zich uit over drie velden: 7 bunder op *Broeckcouter*, 8 bunder op *Hinxstal* en 11 bunder op *Cortenbosch*. Aldus komt men weliswaar aan welgeteld 26 bunder, maar inbegrepen de niet-tiendeplachtige percelen bereikt het toepasselijk areaal zelfs 40,5 bunder, cijnsplachtig aan de heer VAN Bodegem,

³ Wauters A., *Histoire des Environs de Bruxelles I* (1855) 205.

⁴ Mechelen, AAM, Canonici Graduati, kapittel nr.31, Bodegem nr.135, stuk M (procureur Lindekens). Het stuk behoort mogelijk tot het proces tegen pastoor De Turck over de bekostiging van een nieuwe pastorij (zie daarover eventueel ook BKW-archief: AAM, foto nr. 1143).

Het westelijk deel van de Tiende van Fabri (op de velden Broeckcouter en Hinxstal), in een kaartenboek uit 1713 (RA Leuven, Schepengriffies, best. 50/2 nr. 8827).

traditioneel de heer van Gaasbeek. Zoals gezegd, kwam de leentiende voor twee derden toe aan de leenman en het overige derde aan de pastoor of het personaat van Bodegem. Een pachthof, plaatselijk bekend als het *Hof ten Broeck*, betrof het enige landbouwbedrijf binnen het betrokken areaal en genoot vrijstelling van de vleestiende.⁵

Vermeldingen van 13^e tot 15^e eeuw.

De oudste archivalia met betrekking tot de leentiende dateren uit de 14^e eeuw. Het leengoed moet nochtans al vroeger bestaan hebben, wellicht zelfs voordat ridder Wouter van Bodegem in 1277 zijn overig tiendebezit in Bodegem en Groot-

⁵ Asse, kasteel Walfergem, familiearchief Delvaux (verderop verkort weergegeven als 'FA Delvaux'), in fotografisch opname welwillend door de heer Raymond Delvaux (†2016) ter beschikking gesteld aan de Bodegemse Heemkring BKW.

Bijgaarden aan het Brusselse Sint-Janshospitaal verkocht.⁶ Sint-Jans heeft echter nooit rechten laten gelden op de riddertiende, wat er schijnt op te wijzen dat het betrokken goed reeds was in leen gegeven vooraf aan de verkoop uit 1277. De 14^e- en 15^e-eeuw tiendenregisters van het Sint-Janshospitaal behoren tot de oudste bronnen die iets loslaten over bezitters van de leentiende. De vroegste vermeldingen hebben betrekking op naamgenoten **Mouwe**. Zo citeert het register uit 1356 voor een aanpalend veldenblok: *op de broeckcouteren (...) ane*

⁶ Bonenfant P., *Cartulaire de l'Hôpital Saint-Jean de Bruxelles* (1953); verkoop 218-220; goedkeuring van bisschop Kamerijk, ib. 222-224; goedkeuring van Ida van Dongelberg, ib. 226-228; overdracht ib. 228-231; condities ib. 231-235; afbetaling ib. 235; goedkeuring bisschop ib. 235-236; afbetaling ib. 242-243; kwitantie ib. 245-246. Hierover uitgebreider in: Van Droogenbroeck F. J. en Van Rossem P., *Sint-Martens-Bodegem, Van Franken tot Bourgondiërs* (1996) 191-196.

de Meere comende ane **Giljs Mouwes tiende**.⁷ De volgende beschrijving uit 1406/1407 duidt hetzelfde grondstuk aan als ane de Meere comende aen **Jan Mouwes tiende, Henric Mouwes soens was**.⁸ De daar bedoelde Jan Mouwe blijkt overigens een inwoner uit Bodegem te zijn, want dezelfde bron stelt: *Item onder de overste hoeve enen lochten die jans spekaers es, 1½ dachwant groet achter Jan mouwes hof aen de strate*.⁹ Dankzij de landboeken weten we dat de Overste Hoeve omstreeks 1400 nog vrijwel uitsluitend aan de landbouw werd besteed, met uitzondering van een paar hofsteden ter hoogte van het huidige dorpsplein. Indien men in 1406/1407 dus stelt dat de hoeve van Mouwe aen de strate was gelegen, bedoelt men wellicht een hofstede aan de dries. Vanaf de 15^e eeuw zou onder impuls van de dorpsheer op die plaats een brouwerij verrijzen, die er onder de benaming *Neercamme* de geschiedenis zal verderzetten.¹⁰ Verwijzen we ook nog naar de overlevering uit het *Terrier* dat de Mouwe's een borg hadden geleverd voor de instandhouding van een jaargetijde. Het gaat om een stukje land op *Cothemmerberg*, gelegen ongeveer halfweg de huidige Heyghemstraat.¹¹ Hoe Jan Mouwe precies verwant is aan de eerstgenoemde Gielis Mouwe, kan men uit de beknopte excerpten niet met zekerheid afleiden. Omdat leengoed in de regel sterk verankerd bleef binnen eenzelfde familieverband, ligt het nochtans in de verwachting dat het leen van vader op zoon, dus achtereenvolgens aan Gielis, Hendrik en Jan Mouwe, heeft toebehoord. De naamgenoten Mouwe vertonen overigens nog op andere plaatsen belangstelling voor riddertienden. Zo bevindt er zich een Mouwe omstreeks het einde van de 13^e eeuw in een gelijkaardige hertogelijke leenverbintenis. Het handelt dan om Petrus Mouwe uit Sterrebeek, die in 1290 besluit een leentiende aan het Sint-Janshospitaal te verkopen, gelegen te Sint-Lambrechts-Woluwe. De gulle schen-

ker maakt van de transactie gebruik om de erop rustende leen- en cijnsrechten aan zijn leenheer, hertog Jan I van Brabant, terug te geven.¹²

Voor het overige vinden we naamdragers Mouwe overwegend binnen de stad Brussel, waar er bij het begin van de 15^e eeuw sommige actief zijn als steenkappers. Op die manier vergaart een zekere Jan Mouwe circa 1438-1439 eeuwige beroemdheid, zij het zonder zekerheid dat we met de gelijknamige Bodegemnaar te doen hebben. Dezelfde steenkapper krijgt van de stad Leuven een opdracht toegewezen bij de bouw van het gotische stadhuis. Zijn taak bestond in het snijden van zes balken en ze langs beide kanten te versieren met *santen ende sentynnen* (mannelijke en vrouwelijke heiligen), evenzo het verfraaien van een balk met twee *wilde liede* (zogenaamde "wildemannen").¹³

Het tijdvak 'de Hont' (1418-1560).

Langs een wel zeer beknopte registratie van het leenhof van Bodegem vernemen we dat Jan Mouwe in 1418 afstand deed van de leentiende en ze overdroeg aan een zekere **Gielis de Hont**. Het zoekgeraakte leenboek van de dorpsheren Douvrin, dat transcripties bevatte uit meerdere nog oudere leenboeken, verduidelijkte de transactie in 1524 als volgt: *Gillis de Hont bij coope jegens Jan Mouwe anno 1418*.¹⁴ Men preciseert verder nog dat het om een vol leen handelde, wat inhield dat aan het leen het leveren van *manschap* was verbonden, m.a.w. het voorzien van een krijger voor het geval de hertog ten strijde trok. De jaarlijkse opbrengst van de leentiende werd toen geschat tussen 7 en 8 mudde rogge. Het eveneens verscholen of verloren leenboek van de dorpsheren t'Serclaes (bijgehouden over de periode 1384-1448) bevestigt dezelfde Gielis de Hont, zoon van Sander, als leenman bij de telling van het leengoed op 21 april

⁷ Brussel, Archief OCMW, SJ-17, fol. 151r.

⁸ Brussel, Archief OCMW, SJ-18, fol. 111v.

⁹ Brussel, Archief OCMW, SJ-18, fol. 112v.

¹⁰ Van Droogenbroeck Edgard, 'De Neercamme, oudste brouwerij van Bodegem', *Bodegem in vroegere tijden* 4 (2016).

¹¹ RA Leuven, best. 15/2-801, fol. 281 (nr.5).

¹² Bonenfant P., *Cartulaire de l'hôpital Saint-Jean de Bruxelles* (1953) 273-274 (16 december 1290).

¹³ Smeyers M. e.a., *Het Leuvense Stadhuis. Pronkjuweel van de Brabantse gotiek* (Leuven 1998) 112.

¹⁴ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0208, 0210 en 0214).

1440.¹⁵ Gielis de Hont was gehuwd met **Elisabeth de Kegel**, waarmee we hem op 22 januari 1454 vermeld vinden bij een schenking aan de kerk van Bodegem.¹⁶ Het echtpaar biedt bij die gelegenheid een grondstuk op Solleveld als onderpand ter bekostiging van jaarlijks twee mudde (ongeveer 600 kg) *Sonyecolen*. De bedoelde Zoniënkolen moesten dienen voor de verwarming van de kerk. Het betreft een soort houts- of bruinkool die men kennelijk in het Zoniënwoud aanmaakte.¹⁷ Bij uitzondering zal men in 1561 toelaten deze stichting te gelde te maken voor het bekostigen van de bouw van de nieuwe kerktoren.¹⁸

Gielis de Hont deed bij leven afstand van de leentiende. In het leenboek van Dierick van der Straeten (dorpsheer tussen 1454-1476) noteert voor 6 april 1468 (1469 n.s.)¹⁹ de overdracht van de leentiende aan zijn dochter **Anna de Hont**, met als wetenswaardigheid dat het leengoed haar bij huwelijk was geschonken.²⁰ Bij de Bourgondische telling van het leengoed noteert men op 28 mei 1470 de riddertiende nog steeds in het bezit van dezelfde Anna de Hont.²¹ Bij het leenhof heet de leentiende korte tijd later *verstorven* te zijn op **Gielis van Zelicke**, wat zou betekenen dat Anna de Hont het *manschap* van het leengoed aan haar zoon had opgedragen. De last van de militaire verplichting werd voorheen waargenomen door een zekere *Gillis Wouters geheten Stroyaert* (cit. 1468 en 1470), die later vervangen werd door *Anthoen van der Smissen* als *besetten leenman*.²² Anna de Hont bleef nochtans de ware eigenares van de leentiende, wat nog tot uiting komt op 6 april 1480,

¹⁵ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0204. RA Leuven, best. 15/2-801, fol. 125v.

¹⁶ RA Leuven, best. 15/2-801, fol. 136r-137.

¹⁷ Bijdrage daarover, op aanbrengen van Jozef Van Den Bosch (†2008), in Verbesselt J., 'Het verwarmen van kerken in de 15^e eeuw', *ESDB* 73 (1991) 63-66.

¹⁸ RA Leuven, best. 15/2-808, fol. 155-158 (21 nov 1561); zie ook best. 15/2-801, fol.190v.

¹⁹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0211-0212 (1469 in nieuwe stijl, want datum vóór Pasen: *opt den vi daech der maent van april voor paesschen*).

²⁰ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0204-0206; uit leenboek van Douvrin, foto's 0208 en 0210.

²¹ RA Brussel, best. I-013/02, nr. 1090.

²² BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0205-0206.

wanneer zij als weduwe van **Aert van Zelicke** wordt vermeld.²³ Op die dag staat zij samen met haar twee zonen, Aert en Gielis van Zelicke, de leentiende af aan haar broer, Felix de Hont, op dat ogenblik actief bij de hertogelijke Rekenkamer. Op die manier bleef bewaard dat de leentiende als onderpand heeft gediend voor een lijfrente die op een schoonbroer van Felix de Hont was gevestigd.

Men herinnert ook aan een *voirschap* (voorkeopsrecht) op een derde deel van de leentiende, dat beloofd was aan de toenmalige pachter, Jan van Bullestraeten. Leenmannen van een riddertiende hielden zich immers zelden onledig met het zelf innen (laat staan ophalen) van hun deel in de oogst, maar verpachtten deze arbeidsintensieve taak doorgaans aan een plaatselijk landbouwer.

Felix de Hont heeft de leentiende slechts korte tijd in bezit gehouden, wellicht slechts over de periode 1480-1484. Hij was gehuwd met **Margaretha Absoloens**, dochter van Joos, heer van Ham. In de omstreken van Brussel ontpopt Felix zich tot een kooplustig grootgrondbezitter die her en der vrijgekomen pachtgoed wist in te palmen. Te Bodegem treffen we hem aan als eigenaar van ongeveer 3,5 bunder, verdeeld over een zestal percelen. Het grondbezit was hem daar evenwel op 12 maart 1461, zonder noemenswaardige inspanning, uit een ouderlijke erflating te beurt gevallen.²⁴

In 1432 fungeert Felix de Hont als onderburgemeester van de stad Brussel en bekleedt er tijdens het jaar 1434 als schepen een positie in het stadsbestuur. Tussen 1439-1444 blijkt hij te Leuven actief als ontvanger van de Domeinen. In 1456 wordt hij dan weer geciteerd als rentmeester van de hertog van Brabant.²⁵ In 1463 ontmoeten we hem als raadslid van de hertogelijke Rekenkamer, namelijk toen deze te Brussel werd ingesteld door

²³ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6310-6311 (datering: 1479 vóór Pasen, dus 1480 nieuwe stijl).

²⁴ Het merendeel van de percelen ligt dicht bij het areaal van de leentiende. In het *Terrier* staat Felix de Hont als grondeigenaar voor een 6-tal percelen: Broeckcouter nr.6 (125R) en nr.16 (250R); Hertbempt nr.22bis (125R); Meer nr.7 (50R), nr.12 (100R), nr.21 (100R) en nr.25 (200R); Wolsem nr.23 (100+350R) en nr.50 (75R).

²⁵ KB Brussel, Handschriften, II-6601, fol. 295.

Filips de Goede. De landsheer beloofde aan Felix de Hont een royale vergoeding ter waarde van 200 Vlaamse kronen aan 48 gros goudgehalte. In 1463 staat Felix mee borg voor een patentbrief ten voordele van Henri de Croy voor de aankoop van uitgestrekte landerijen te Aarschot, Bierbeek en Heverlee.²⁶ In 1464 verkrijgt Felix een leenbrief voor een erfelijke cijns te Husegem onder Asse.²⁷ In 1477 verwerft hij ten slotte nog een leen op de Graetmolen te Leuven, gelegen bij het Groot Begijnhof.

Wanneer Felix de Hont in 1484 sterft, gaat het leengoed over op zijn enige zoon, **Anthonis de Hont**. Profiterend van de vaderlijke relaties vinden we hem terug in het Brusselse stadsbestuur, waar hij in 1492 schepen wordt onder het burge-meesterschap van Adriaan van Droogenbroeck, overmeier van Asse. Het huwelijk van Anthonis met **Margaretha van Emmichoven** bleef kinderloos. Bij zijn dood in 1498 zullen zijn tantes, de drie zussen van Felix de Hont, als erfgenamen optreden:

- **Anna de Hont** (x Aert van Zellicke);
- **Margaretha de Hont** (x Wijnant de Hertoghe);
- **Catherina de Hont** (x Jan van der Capelle).

In de Bodegemse bezittingen volgt er dan een toestand van onverdeeldheid die zal voortduren tot in 1502, maar slechts het cijnsgoed aanbelangt. Voor het leengoed kon men immers een gelijkaardige onverdeeldheid niet aanhouden en ziet men bijgevolg **Margaretha van Zellicke**, oudste dochter van Aert van Zellicke en Anna de Hont, in het leengoed opvolgen. Zij trouwde met **Gaspar (Jasper) van Overbeke**, die in haar naam het *manschap* zal waarnemen. Gaspar schijnt uit Brussel te stammen, maar laat zich professioneel toch hoofdzakelijk opmerken te Mechelen. Daar wordt hij op 7 mei 1529 als poorter aanvaard en neemt aan het hof van de landvoogdes het ambt op van secretaris van Zijne Majesteit. In 1560 wordt Gaspar als reeds overleden

²⁶ Gallésloot L., *Inventaire des Archives de la Cour Féodale de Brabant I* (1870) 152, 171 en 185.

²⁷ Delvaux R. e.a., *Asse, het kasteel van Walfergem (...)*, Ascania bibliotheek 77 (2007) 17-21.

vermeld. Zijn weduwe deed omstreeks die tijd ook afstand van haar aandeel in het Bodegemse familiegoed. Wat de leentiende betreft, werd het leenmanschap opgenomen door haar zoon, **Willem van Overbeke**. Hij treedt ook in de administratieve voetsporen van zijn vader als secretaris bij de Hoge Raad te Mechelen.

Ondertussen was er een geschil gerezen over het voorkooprecht dat Anna de Hont aan pachter Jan van Bullestraeten had beloofd, maar waarvan de uitvoering op zich had laten wachten. De bindende kracht van de belofte gaf aanleiding tot een interventie van de Bodegemse schepenbank die er een vonnis over velde op *Sint-Matthijsdag* (24 februari) 1502. Catharina de Hont, evenals haar zus Anna met echtgenote Jan van der Capelle, kozen eieren voor hun geld en toonden zich bereid om hun deel in de leentiende aan Jan van Bullestraeten te verkopen. De andere verwanten de Hont verklaarden zich hiermee echter niet akkoord en beriepen zich op het *recht van naderschap* dat hun een voorkooprecht reserveerde. De ontknoping volgt zes maand later met de Bodegemse schepenbrief van 26 augustus 1514, uitgevaardigd op verzoek van enerzijds Gaspar van Overbeke in naam van de nakomelingen van Anna de Hont, en anderzijds Jan van Linth die optrad voor de nazaten van Margaretha de Hont.²⁸

De *vernadering* raakte evenwel niet de leentiende, spijs het voorbehoud dat daarover al werd gemaakt in een pachtcontract uit 1515.²⁹ Toen bezat de tak van Margaretha de Hont nog meer dan 20 bunder op Bodegem (zonder het meeverpachte goed van de Rijke Claren en de abdij Groot-Bijgaarden erbij te tellen). De tegenpartij van Bullestraeten was namelijk ter bestrijding van het vernaderingsrecht ten hoofde gegaan bij de bank van (Sint-Pieters-)Leeuw. Juridisch draait dit echter uit op een louter achterhoedegevecht, want het beloofde transport aan Jan van Bullestraeten was wel degelijk

²⁸ De twee aktes uit 1514 behoren bij de verloren reeks goedenissen uit de periode ca.1500-1552. Er wordt meermaals naar verwezen in het *Terrier* (ca.1713): RA Leuven, best. 15/2-801, fol. 108, 118, 159v, 169v, 173v, 178, 180, 198, 213v.

²⁹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0052-0057.

wettig.³⁰ Met uitzondering van enkele schenkingen aan geestelijke instellingen voltrok zich aldus de eerste ingrijpende verbrokkeling van het tot dusver samen-gehouden areaal onder de leentiende.

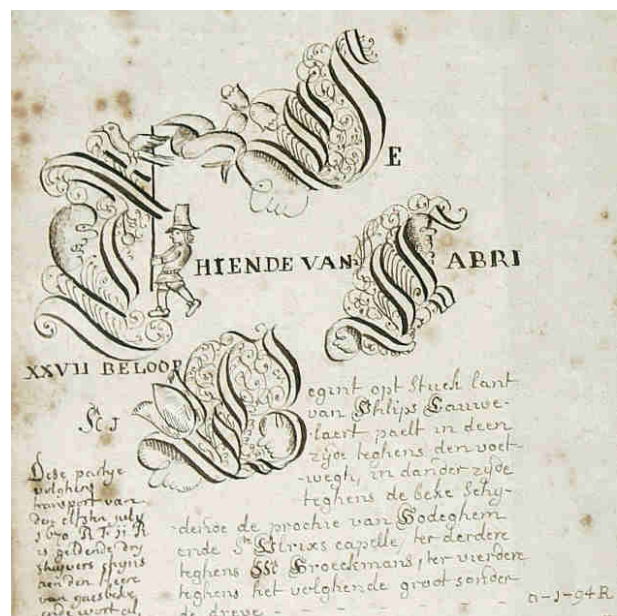
Merken we nog op dat voor de verhuuring van het pachthof en de daarbij horende velden in 1515 twee volmachtenhouders (zogenaamde *procureurs*) waren aangeduid. In hoofde van Margaretha van Zelicke wordt de verpachting waargenomen door een zekere Bernard van der Stoct.³¹ Hij voldoet stipt het pachtgeld, wat blijkt uit de tegenwaarde in geld voor 6 mudde rogge, die hij bij de meier van Bodegem in bewaring had gegeven.³²

De *vernadering* uit 1502 is verder nog van belang om de samenstelling van het onverdeeld gebleven bezit te kunnen begrijpen, wanneer de nazaten de Hont in 1560 gezamenlijk beslissen hun goederen te Bodegem en Sint-Ulriks-Kapelle van de hand te doen. Van de drie familietakken de Hont behielden er nog twee een zeg in de verdere transacties. De hoofdrol werd opgeëist door de kennelijk ondernemende matrone Margaretha van Zelicke, dochter van Anna de Hont en moeder van Willem van Overbeke. Zij genoot een dominante positie in haar familietak en blijkt ook in eigen persoon de opvolging in de leentiende op zich te nemen. Op 26 april 1560 waren haar erfgenamen tot een akkoord gekomen over de verdeling van de voorouderlijke nalatenschap. Daarin delen de drie kinderen van Margaretha van Zelicke uit haar huwelijk met Gaspar van Overbeke, d.w.z. de al genoemde Willem, evenals zijn zussen Clara (die begijn wordt te Mechelen) en Maria van Overbeke. Deze laatste was in 1560 al overleden en wordt door weduwnaar Willem Verbiest en diens zoon Jan vertegenwoordigd. De tweede familietak, afstammend van de oudtante Margaretha de Hont, laat zich vervangen door Jan

van Linth. Hij was de echtgenoot van Geetryuydt sHertogen, dochter van Margaretha de Hont uit haar huwelijk met Wijnant de Hertoghe. Aldus wordt omstreeks 1560 de in aanmerking te nemen nazaten 'de Hont' bijzonder complex. Ter vereenvoudiging verwaarlozen we zelfs de betrokkenheid van vele achterkleinkinderen, omdat zij geen noemenswaardige invloed wisten uit te oefenen op het verdere verloop met de Bodegemse leentiende.

Vanaf 1560: de 'Tiende van Fabri'.

De leentiende werd in de Bodegemse archivalia tot het midden van de 16^e eeuw veelal de ***Tiende op den Broeckcouter*** betiteld. In deze traditie komt er echter verandering in 1560, vanaf wanneer men ze begint te noemen naar de nieuwe leenman, **Jan Fabri**. Die kon zelf wellicht niet vermoeden dat zijn verbintenis een lange bezitsgeschiedenis voor zijn afstammelingen zou inluiden, die men zowaar tot het midden van de 18^e eeuw kon volhouden. Dit verklaart tegelijk ook waarom de leentiende onder de benaming ***Tiende van Fabri*** eeuwenlang heeft standgehouden.

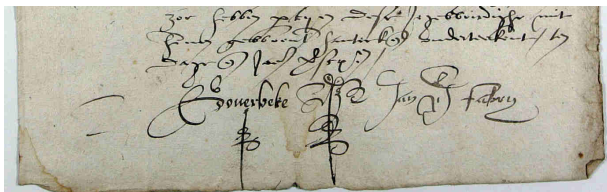
De sierlijke rubriek "Tiende van Fabri" in een landmeetboek uit 1713 (RA Leuven, best. 51/2-8827).

³⁰ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0170-0172.

³¹ Ook voor de erfcijs van *Huseghem* te Asse treedt Bernard van de Stoct op als leenman in opvolging van Margriet van Zelicke. Delvaux R. e.a., *Asse, het kasteel van Walfergem (...)*. Ascania bibliotheek 77 (2007) 18-19.

³² BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0209: Claes Smet, meier van Bodegem, doet ontvangst van wat verschuldigd was aan Gaspar van Overbeke.

Bodegemse cijns- en leengoed een gunstig gezinde tegenpartij in Jan Fabri, zoon van wijlen Cornelis. Het gaat om een Brusselse lakenkoopman, elders ook in het ambacht van *lakensnijder* vermeld.³³ Net als zoveel kooplui uit zijn tijd, zocht Jan Fabri de commercieel vergaarde rijkdom te beleggen in gestadig renderend pachtgoed op het Brabantse platteland. In een eerste onderhandelingsfase bereikt Jan Fabri een onderhands akkoord over de leentiende van Bodegem. Willem van Overbeke bevestigt hem op 18 mei 1560 daarover de ontvangst van de overeengekomen afkoopsom van 600 Karolusgulden.³⁴ De formele actering van de transactie van de leentiende volgt zes maand later op 15 november 1560.³⁵ Dankzij het adres dat ten behoeve van de briefdrager op de achterzijde van de kwitantiebrief was geschreven, weten we dat Jan Fabri toen woonde tegenover het *Hof van Hoogstraten* te Brussel, bekend als de hoogadellijke omgeving van het (later afgebrande) hertogelijk paleis op de Coudenberg. De woning van Fabri lag ongeveer ter hoogte van het Hof van Spangen aan het huidige Koningsplein.

Fragment van de onderhandse verkoopbrief van de leentiende (1560) met handtekeningen van Willem van Overbeke en Jan Fabri.

In een tweede fase onderhandelde men de overname van het pachtgoed, wat op 31 mei 1560 bij de schepenbank van Bodegem werd opgetekend.³⁶ Wegens de ligging onder meerdere jurisdicties is deze transactie niet geheel ontdaan van complexiteiten. Het cijnsgoed dat onder de heerlijkheid IN Bodegem ressorteerde (en derhalve gelegen buiten de leentiende), telde elf percelen en mat in totaal **4 bunder 72 roeden**.³⁷ Het overige

grondbezit betrof enerzijds cijnsgoed dat onder de hogere jurisdictie van de heer VAN Bodegem behoorde (met kenmerk dat het onderhevig was aan de leentiende) en anderzijds cijnsplichtig goed aan een heerlijkheid onder Sint-Ulriks-Kapelle. Volgens de akte mat dit tweede blok in totaal **21 bunder 3 dagwand**, echter zonder precisering van ligging of individuele perceelgrootte. De verkochte hoeveelheid blijkt niettemin goed overeen te stemmen met het in 1515 verpachte landgoed van Margaretha de Hont.³⁸ De verhuurde oppervlakte bedroeg toen nog **25 bunder 211 roeden**, waarvan **20 bunder 183,5 roeden** op Bodegem waren gelegen en **1 bunder 135,5 roeden** op Kapelle. Met hetzelfde contract uit 1515 werden evenwel ook goederen van de Rijke Claren (4 bunder 127 roeden) en van de abdij van Groot-Bijgaarden (80 roeden) verhuurd en worden hier vanzelfsprekend niet meegerekend. Het verschil met de in de acte uit 1560 opgegeven oppervlakte bedraagt aldus slechts 116,5 roeden, wat men gerust mag verklaren via de gebruikelijke opmetingsverschillen onder de opeenvolgende landmeters.

Onder het cijnsgoed dat Jan Fabri zich in 1560 aanschafte, bevond zich ook het perceeltje op Solleveld dat belast was met de fameuze twee mudden Zoniënkolen uit de reeds vermelde stichting van Gielis de Hont uit 1454. Maximiliaan van Bergen, bisschop van Kamerijk (1556-1570), geeft aan Jan Fabri toestemming om de betrokken stichting af te kopen van de kerk van Bodegem, wat uiteindelijk zou beklonken worden op 21 november 1561. Jan Fabri verkrijgt hierover kwitanties voor respectievelijk 9 en 95 Karolusgulden. Zoals gezegd, werd de opbrengst aan de bouw van de nieuwe kerktoren besteed.³⁹ Deze bronnen weerleggen de gangbare datering van de bouw van de gotische kerktoren. De vieringtoren blijkt althans omstreeks 1561 nog steeds in opbouw. Het verplicht niet alleen de bouwperiode van de kerk van Bodegem te

³³ RA Leuven, best. 51/2-808, fol.426v (1574).

³⁴ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6312.

³⁵ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0215-0217.

³⁶ RA Leuven, best. 51/2-808, fol. 155r-158v.

³⁷ Ibidem: 3 dw 62 R op Wolsemveld, 1 dw 42,5 R op Hertbempt, 52 R op de Meere, 94 R op Meere, 1 dw 76 R op Meere, 1 dw 14 R op de Meere, 75 R op

Pannesteert, 84 R op Solleveld, 2,5 dw op Broeckcouter, 1 dw 67 R op Broeckcouter, 1 dw 55 R op Broeckcouter.

³⁸ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0052-0057.

³⁹ RA Leuven, best. 51/2-808, fol. 190v-191v (afkoop fundatie) en fol. 192-193 (kwitanties).

herzien, maar ook de speculatieve betrokkenheid van bouwmeester Lodewijk van Beughem. Het ontbreken van diens typerende bouwstijlkenmerken pleitte al eerder ten nadele van de moeilijk houdbare opinie. Vergelijk bijvoorbeeld de gotische kenmerken van de Bodegemse kerk met de korbogen in de kerk van Brou en op schetsen van het oude Broodhuis te Brussel (toestand vóór de Franse bombardementen).

Omstreeks 1561 vinden we Jan Fabri ook terug als weldoener in de Brusselse Sint-Jacobsparochie.⁴⁰ Te Bodegem ontmoeten we hem nog wanneer hij aanpalend aan zijn grondbezit te Wolsem op 18 april 1563 twee beemden van de abdij van Groot-Bijgaarden aankocht, dit met bemiddeling van abdiervoogd Henrick Stercke.⁴¹ Beide percelen waren ongeveer een half bunder groot, het ene gelegen aan de dries van Wolfsem en het andere aan de Molenbeek. De aankoop gebeurde enkel en alleen op de belofte van het jaarlijks voldoen van 18 stuivers ter bekostiging van een op het grondstuk rustende borg voor het jaargetijde ter nagedachtenis van Jan van der Meeren en echtgenote Maria van der Elst.⁴² In hoofde van Jan Fabri gaat het dus om een goedgunstigheid ten aanzien van de kerk van Bodegem, wellicht verband houdend met de reeds vermelde sociale restitutedruk die het bezit van ridders-tienden kenmerkt.

Jan Fabri trouwde met **Clara van Ost**, wier familienaam als gevolg van dialectische uitspraak men soms ook als 'van Est' spelt. Uit het huwelijk ontsproten minstens vijf kinderen, waaronder de oudste zoon Francis (*François*) die zijn vader zal opvolgen in de leentiende en een tweede zoon Joos die bij de vroegtijdige dood van zijn broer de volgende leenman wordt. Het gezin telde ook drie dochters: Elisabeth (die trouwt met Lucas Smeth, koopman van zijdelaken te Brussel) en Clara (gehuwd

met Philips Pezet), evenals de zwakzinnige Johanna Fabri.

Jan Fabri laat op 4 augustus 1565 een testament opmaken. Hij moet nochtans uiterlijk slechts vóór 19 maart 1583 overleden zijn, vermits zijn weduwe dan pas in eigen naam optreedt om van de Huisarmen van Bodegem op het veld Broeckcouter een stuk land van 130 roeden aan te kopen. Vermits de Huisarmen een onsterfelijke instelling betreft, dienden Louis van Douvrin (heer in Bodegem, 1582-1594) en de toenmalige pastoor van Bodegem, Willem van Hauwaert, hun goedkeuring aan de transactie te verbinden.⁴³

Een drietal jaar later, op 25 juli 1586, vaardigt men te Bodegem nog een schepenbrief uit ten gunste van de weduwe Fabri.⁴⁴ Bij deze gelegenheid verkoopt Jan Coppens (zoon van *Franchois* Coppens en *Pieryne* van Droogenbroeck) vijf vierendelen land op het Wolfsemveld, gelegen tegen het goed van de Fabri's.

Uit de nog toegankelijke registraties van het leenhof van Bodegem kan men opmaken dat de eerstvolgende leenhulde op 6 oktober 1585 plaatsvond, ditmaal bewezen door de oudste zoon, **Francis Fabri**.⁴⁵ Wat betreft de tussentijd kort na de dood van Jan Fabri zijn we geneigd aan te nemen dat de weduwe als *sterfvrouwe* in het leengoed had opgevolgd. Er is ons echter geen acte van verhef over de leenverbintenis bekend.

De huwelijksstaat van Francis Fabri kunnen we afleiden uit diverse akten van kort na 1628. Uit zijn eerste huwelijk met **Cathelijne Stevens** kwam een dochter Clara voort, die zal trouwen met Sebastiaan de Buyst (cit. tussen 1628-1645).

Het tweede huwelijk van Francis Fabri met **Elisabeth van Wichele** schonk aan minstens zeven kinderen het levenslicht, allen gedoopt in de Sinte-Goedelekerk: Michael (°23 oktober 1600); Martinus (°26 mei 1602, in 1628 woont hij te Gent en is dan getrouwd met Machteld Coppijans);

⁴⁰ Archief Stad Brussel, Historisch archief nr. 111.

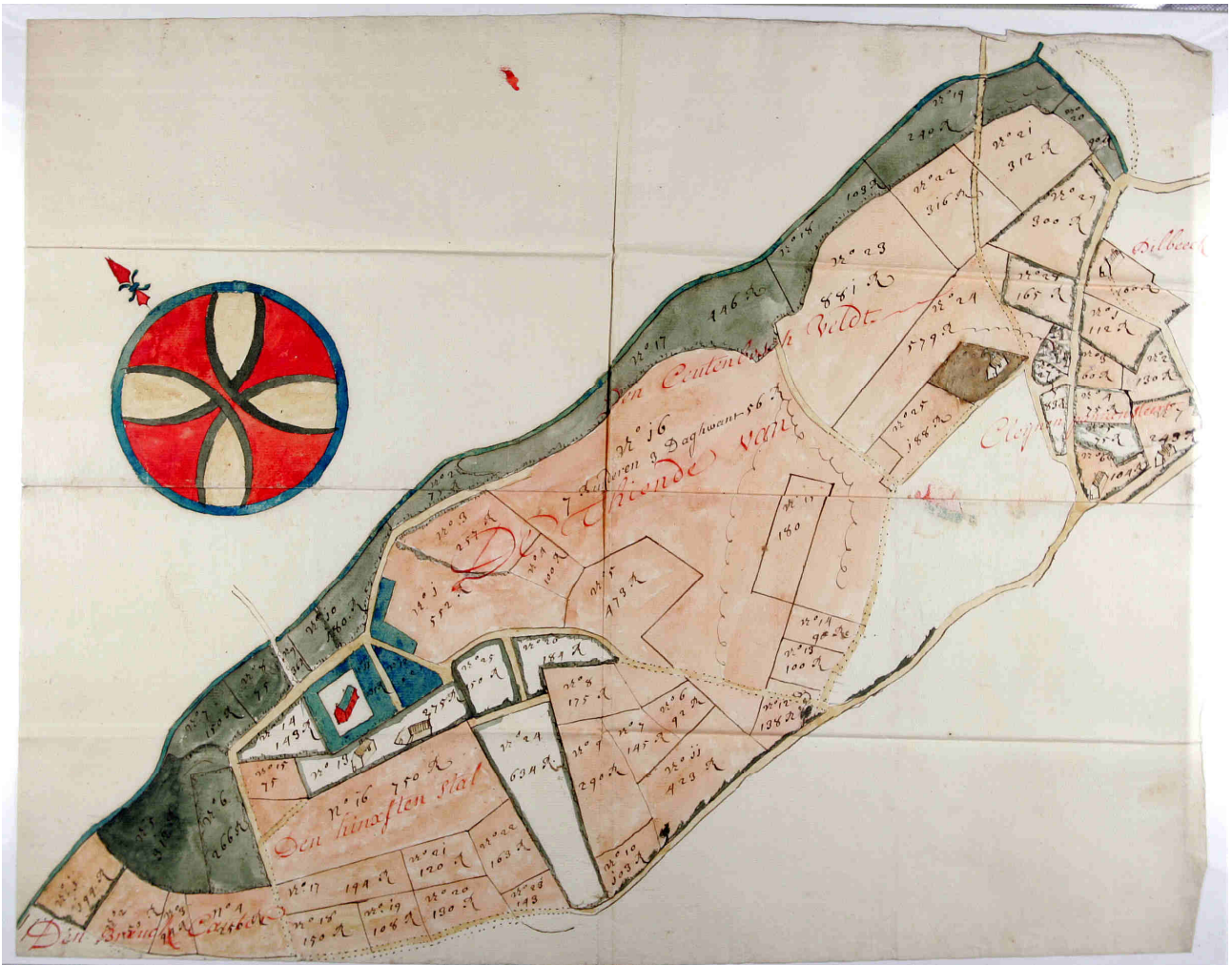
⁴¹ RA Leuven, best. 51/2-9627 (akte op perkament; in BKW-archief foto 7138).

⁴² RA Leuven, best. 51/2-808, fol. 388-389.

⁴³ RA Leuven, best. 51/2-809, fol.27v-28r.

⁴⁴ RA Leuven, best. 51/2-809, fol. 77; best. 51/2-801, fol. 196v (Wolsem nr. 20).

⁴⁵ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0222-0224.

De bovenstaande kaart van de leentiede van Bodegem wordt bewaard in het familiearchief Delvaux (kasteel van Walfergem). Ze mag worden toegeschreven aan landmeter Joos De Deken (de jongere) uit Asse. De kaart is ongedateerd, maar lijkt omstreeks 1713 vervaardigd. Toen ondernam de landmeter te Bodegem grootscheepse landmetingen in opdracht van het Brusselse Sint-Janshospitaal (1712) en de meierij Bodegem (1713). De opdrachtgever van de kaart is daarom wellicht te identificeren met Joanna Theresia de Niele, weduwe van Jan-Baptist Fabri.

Het verschil met de oorspronkelijke "salvo justo"-oppervlakte van de leentiede (27 bunder volgens het leenhof van Bodegem), ten opzichte van de reële tiendeplachtige oppervlakte (ca. 31,5 bunder) is grotendeels te verklaren door het feit dat de landmeter de velden anders heeft gegroepeerd dan toponymisch aangewezen. Er kwamen na 1713 ook novale tienden in voege (meestal bos dat in bouwland werd omgezet). Dit beïnvloedt het overzicht hieronder echter niet.

De oppervlaktematen zijn steeds in bunder (B) en roeden (R) uitgedrukt.

Veldnaam	Oppervlakte volledig veld	Tiendevrije oppervlakte	Tiendeplachtige oppervlakte	Salvo justo opp. volgens leenhof
Broeckcouter	6 B 40 R	4 B 152 R	1 B 288 R	7 B
Hinxstal	7 B 9 R	2 B 168 R	4 B 241 R	8 B
Cortenbosch	25 B 215 R	2 B 154 R	23 B 61 R	11 B
Cleijnen Pannesteert	1 B 392 R	--	1 B 392 R	--
Totaal	40 B 256 R	9 B 74 R	31 B 182 R	27 B

Niet onderhevig aan de leentiede:

de meersen langsheen de Molenbeek (donkergroen ingekleurd), het lusthof Vaes (in het rood) met zijn walgracht en vijvers (in het blauw), ten zuiden daarvan het pachthof met bijbehorend weiland (op blanke achtergrond), een hofstede van de kerk van Bodegem (rechts op de kaart, bruin ingekleurd) en twee percelen van de abdij van Groot-Bijgaarden (rechts op de kaart, blank gelaten) en ten slotte het tegen Dilbeek gelegen veld Cleijnen Pannesteert.

Anthonetta (°24 mei 1605, al vóór 1629 gehuwd met Michael Palleth); Catharina (°25 december 1603, al begin in 1628). Drie kinderen worden ca. 1628-1629 nog minderjarig beschouwd (d.w.z. jonger dan 25 jaar): Joris (of Gregorius; °10 januari 1607), Jacques (of Jacobus, °14 april 1608) en Anna (°15 oktober 1609).

Francis Fabri moet uiterlijk 27 november 1628 zijn overleden. Zijn erfgenamen verschijnen die dag bij notaris Christoffel Gheerts, d.w.z. de weduwe Elisabeth van Wichele en haar kinderen, evenals haar schoonzus Elisabeth Fabri, gehuwd met Lucas Smeth. De konsoorten Fabri bereikten toen een akkoord om over te gaan tot de liquidatie van hun Bodegems pachtgoed, waarvan de totale oppervlakte in de akte wordt geschat op **22 à 23 bunder**.⁴⁶

Het eerste resultaat van deze liquidatie merken we op 13 juni 1629, wanneer Nicolaus Mostinck, preter van de heer van Gaasbeek, het bekende stukje land op Solleveld verwerft, waarop Jan Fabri in 1561 een borg ten gunste van de kerk van Bodegem had afgekocht.⁴⁷ Om Mostinck financieel tegemoet te komen, verstrekt één der konsoorten (Michael Palleth, echtgenoot van Anthonette Fabri) hem dezelfde dag een lening van 6 Rijnsgulden.⁴⁸

Indrukwekkender is de verbintenis van 15 december 1629 met Hendrik Herla (*Agent en Cour* te Brussel) en diens echtgenote Susanna Gedelyn. Het begoede echtpaar neemt 18 partijen over (in totaal 12 bunder 28 roeden) voor de som van 1015 Rijnsgulden per bunder.⁴⁹

⁴⁶ RA Vorst, best. T30-1363/1 (27 nov. 1628).

⁴⁷ RA Leuven, best. 51/2-812, fol.116-118.

⁴⁸ RA Leuven, best. 51/2-812, fol.118-120.

⁴⁹ RA Vorst, best. T30-1363/2 (15 dec. 1629): 3 dw 62 R op Wolsemveld; 1 dw 95 R op Meere; 75 R op Pannesteert: 3 B 80 R op Broeckcouter boven het Hof ten Broeck; 1 dw 76 R op Hinxstal; 2 dw op Hinxstal tegen Sinte-Cleren; 1 B 8 R op Hinxstal langs de Bieststrate: 3 dw 6 R op Hinxstal tegen Willemsdal; 2 dw 8 R uit stuk van 14 dw 44 R op Cortenbosch; een tweede perceel van 2 dw 8 R op Cortenbosch; een derde partij van 2 dw 8 R op Cortenbosch; de helft van 1 B 15 R, komend op 2 dw 25 R op Cortenbosch; 1 dw op SUK op Vondelveld; 1 dw 12 R op SUK op *Schuerveld*: een meers met klein vijverken van 1 dw 75 R aan het coutergat van Hinxstal te Bodegem; een meers van 1 dw 57 R tegen de *Hofstadtmeersch*; een meers

Korte tijd later, op 13 november 1630, verzamelen de erfgenamen Fabri opnieuw bij hun vertrouwde notaris.⁵⁰ Zij leggen dan de condities vast voor de openbare verkoop van de resterende percelen te Kapelle en Bodegem, deze laatste gedeeltelijk ressorterend onder de Gaasbeekse heerlijkheid en gedeeltelijk onder kasteelheer Francisco del Campo. Er bleef uit het voorvaderlijk patrimonium der Fabri's namelijk nog een partij akkers over, inbegrepen een pachthof (het latere *Hof ten Broeck*). Daarover was er op 1 augustus 1629 al een poging tot openbare verkoop ondernomen, echter zonder resultaat. Eind 1630 schijnen de voorgenomen transacties dan toch te lukken. Zo zien we Joos van Overstraeten en echtgenote Anna Mertens twee grondstukken verwerven, gelegen op de velden Hertbempt en Meere (20 december 1630).⁵¹ Dezelfde dag verkopen de Fabri's 2,5 dagwand op Broeckcouter aan Anthoen van der Stock en Margriete Laureys.⁵² Deze laatste grondstukken zullen op 2 juni 1651 overgaan op Margaretha Sinclaer, weduwe van Jacques van den Bempde, gewezen onderburgemeester van Brussel (1624).⁵³ Ook het pachthof met zijn kenmerkende oppervlakte van 640 roeden, wordt in 1653 door dezelfde familie binnengerijfd, meer bepaald dankzij een transactie met Maria Geerts, weduwe van Jan van Beughem, heer van Ottignies.⁵⁴ Tussen 1653-1678 zal op dat perceel het inmiddels verdwenen *Kasteel Vaes* worden opgericht, zo genoemd naar raadsheer Joannes Adrianus Vaes in wiens handen het pachtgoed in 1703 terechtkomt.⁵⁵

Ten slotte maken de Fabri's op 1 augustus 1631 ook nog vrijwel **2 bunder** landbouwgrond te gelde aan het al

van 3 dw 18 R te SUK tegen het Hofveld; 2 dw 15 R meers op ten Broeck onder Bodegem langs de Molenbeek.

⁵⁰ RA Vorst, best. T30-1364/1 (13 nov.1630).

⁵¹ RA Leuven, best. 51/2-811 (20 dec. 1630)

⁵² RA Leuven, best. 51/2-811, fol. 1040-1042: 1 dw 42 R op Hertbempt, 52 R op en 1 dw op Meere. Ibidem, fol. 1042v-1043v: 2,5 dw op Broeckcouter.

⁵³ RA Leuven, best. 51/2-813 (ongepagineerd, laatste akte): 2,5 dw en 1,5 dw op Broeckcouter.

⁵⁴ RA Leuven, best. 51/2-815, fol. 284r-286v.

⁵⁵ Over het kasteel Vaes, zie een toekomstige uitgave in de reeks *Bodegem in vroegere tijden*.

genoemde Brusselse echtpaar Hendrik Herla en Susanna Gedelyn.⁵⁶

Zoals gezegd, kwam Francis Fabri vroegtijdig aan zijn dood. Bij het leenhof van Bodegem preciseert men hem nogal vluchtig als broer van Joos Fabri, hoewel die hem in werkelijkheid als leenman heeft opgevolgd. Wellicht betreft het een foutieve interpretatie bij de transcriptie van een oude akte. Het verhef van **Joos Fabri** ging hoe dan ook door op 16 september 1609 waarop het heerlijk recht, het zogenaamde *heergeweyde*, verschuldigd was van 21 Rijnsgulden 6 stuiver.⁵⁷

Een jaar voordien, op 4 juni 1608, dus toen Francis Fabri nog leefde, was de familie nogmaals bij notaris Bartholomeus Dandelot samengekomen, ditmaal ter verdeling van de nalatenschap van hun grootouders, nadat ook Clara van Ost was komen te overlijden.⁵⁸ De vergadering vond plaats ten huize van Joos Fabri, die zich had gevestigd in de ouderlijke woning nabij het *Huys van Hoogstraten* te Brussel. Er konden toen vier van de vijf kinderen zelfstandig optreden, namelijk de gebroeders Joos en Francis Fabri, evenals Clara Fabri met echtgenoot Philips Pezet en Elisabeth Fabri met echtgenoot Lucas Smeth.⁵⁹ Men verwees daartoe naar het testament van 4 augustus 1565, opgemaakt bij notaris Herman de Walsche, evenals een codicil die Clara van Ost op 22 februari 1608 had laten toevoegen. In overeenstemming daarmee werd de erfenis in vier gelijke delen verdeeld, op last van het verdere onderhoud van Johanna Fabri, *wesende innocente ende cranck van zinnen*.

Aan Joos Fabri viel het ouderlijk huis dat twee kelders telde en aan de achterkant een hoeve. Het gebouw lag tegenover het *Huys van Hoogstraten*, beneden *De Baillie van den hove*, palend aan het huis *Den gulden Arend*, toen toebehorend aan de

befaamde boekdrukker Rutger Velpius (Rutgeert van Velpen, ca.1540-1615). Daarnaast viel Joos ook nog de leentiende van Bodegem ten deel, waarvan de waarde in de erfverdeling aan 800 Rijnsgulden werd gerekend. Ook goederen te Ternat (hofstede *aen den Driesch*), Wambeek (3 dagwand *op de Pothage*) en overige bezittingen te Brussel werden Joos aangemaakt.

Joos Fabri zal kort nadien in het huwelijk treden met **Cathelijne Bonniers**. Zij schenkt hem een zoon, die naar zijn vader eveneens Joos werd genoemd (gedoopt in de Kapellekerk op 25 juni 1609). Later volgen nog een dochter Catharina en een zoon Jan-Baptist.

Op 3 april 1632 laat vader Joos Fabri door het leenhof van jonker Francisco Alonzo del Campo (heer in Bodegem, 1621-1655) de leentiende bij het leenhof opwaarderen tot een bedrag van **3600 Rijnsgulden**.⁶⁰ Dergelijke herwaardering deed men niet ondoordacht, want navenant waren er hogere heerlijke rechten verschuldigd. De registratie van de opwaardering alleen al kostte zelfs 4 Rijnsgulden 7 stuiver. De reden van de schijnbaar onnuttige handeling moet gezocht worden in de nakende dood van Joos Fabri en de wens om geen onenigheid onder de erfgenamen te ontketenen. Joos moet inderdaad kort nadien gestorven zijn, want bij de schepengriffie te Brussel werd er op 11 augustus 1632 over zijn nalatenschap een *loting van scheiding en deling* geregistreerd. De leentiende ging aldus onverdeeld over op de jongste kinderen Catharina en Jan-Baptist.

Een viertal jaar later volgt er een nieuw akkoord over de leentiende. Op 15 februari 1636 vergaderen de nazaten Fabri bij huisnotaris Christoffel Gheerts. **Catharina Fabri** en haar man **Christiaan Boviers**, licentiaat in de rechten en advocaat in de Raad van Brabant, verkopen dan aan hun broer **Jan-Baptist Fabri**, inmiddels gehuwd met **Elisabeth van Merstraten**, de helft in de tiende zoals hun die ten deel was gevallen bij de bovengenoemde loting van 11 augustus

⁵⁶ RA Leuven, bestand 51/2-812, fol. 2v, vier percelen: 3 dw 92 R op Wolsenveld; op Meere 1 dw 68 R; op Pannesteert 75 R en op Meere 97 R.

⁵⁷ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0222-0224.

⁵⁸ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0119-0122.

⁵⁹ In het *Terrier* (RA Leuven, best. 51/2-801) wordt als gevolg van een paleografische misvatting de familienaam van Lucas Smet(h) steevast foutief gespeld als *Lucas Frireth*.

⁶⁰ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0165-0167.

1632.⁶¹ Op 2 september 1636 zal Catharina Fabri uit handen van haar broer Jan-Baptist hierover 2100 Rijns gulden ontvangen, zijnde toch 300 gulden meer dan de 1800 gulden die hun vader met de taxering van 3 april 1632 had pogen vast te leggen.⁶²

De opeenvolgende transacties hadden ook gevolgen voor de telkens te vernieuwen leenhulde. Het leenhof van Bodegem registreert het verhef voor het part van Jan-Baptist Fabri op 19 januari 1636 en voor het achterstallige erfdeel van zijn zus Cathelijne volgt de ceremonie op 26 maart 1636. Op 19 juni 1636 verkrijgt Jan-Baptist kwitantie voor het door hem betaalde verheffingsgeld (52 Rijns gulden en 18 stuivers), terwijl er ook op 3 november 1636 kwitantie wordt gegeven, wat dan betrekking heeft op wat Jan-Baptist van zijn zus had afgekocht (53 Rijns gulden en 14 stuivers).⁶³ Op dezelfde datum van 3 november 1636 wordt er voor het leenhof van Bodegem een akte uitgevaardigd, die bevestigt dat Jan-Baptist Fabri de helft van de leentiende had verworven van zijn zus en dat hij dit volledig had vergoed. Men maakt er verwijzing naar het akkoord in de bovenvermelde notarisaktes en de schepenbrief van 11 augustus 1632, uitgevaardigd te Brussel.⁶⁴

Door de overeenkomst met zijn zus zal **Jan-Baptist Fabri** tot aan zijn dood in 1663 de in twee delen gespleten leentiende in één hand verenigd houden. Hij is ook de Jan-Baptist Fabri die gewoonlijk wordt geciteerd met de bijzondere ambtstitel van *Commissaris ordinarius van Zijne Majesteits monsterringhen*. Het betreft een militair-administratieve functie die in voege was tussen 1587-1716 om toe te zien op de getalsterkte en uitrusting van het Spaanse leger. In naam van de koning controleerde de betrokken ambtenaar maandelijks of de korpscommandanten het gebudgetteerde aantal manschappen hadden ingelijfd en de ontvangen fondsen behoorlijk hadden besteed aan de leger-

eenheid. De commissaris was ook aanwezig bij de toewijzing van het vaandel van de eenheid, inspecteerde de kledij van de troepen, controleerde de toegekende soldij, woonde de beëdiging van de officieren bij en deed eventuele misbruiken beteugelen (vooral met soldij of monsterlijsten, zoals betalingen aan geleende soldaten van andere eenheden of aan "ongeregeld tuig").⁶⁵

Joannes Baptista Fabri trad in de Brusselse Kapellekerk op 19 januari 1622 in het huwelijk met **Elisabeth van Mestraeten**, dochter van Jan van Me(er)straeten en Catharina de Vaddere. Uit de echtverbintenis ontsproten minstens acht kinderen, waarvan het doopsel van een zestal doorging in de Kapellekerk:⁶⁶

- Joannes Baptista, de tweede van die naam (°1 september 1622); hij zal huwen met Joanna Theresia de Niele.
- Catharina (°10 juli 1623), vermoedelijk al voor 1631 gestorven.
- Maria (°21 april 1625) die op 30 mei 1648 zal trouwen met Guillielmus de Smet(h) en nog wordt vermeld in een erfverdeling uit 1661.
- Elisabeth (°vóór 1631), neemt eveneens deel aan de erfverdeling uit 1661.
- Franciscus (°22 juli 1627), Albertus (°16 november 1628) en Judocus (°24 november 1633) schijnen alle drie op jonge leeftijd gestorven.
- Joanna Maria (°na 1631), die in 1672 besloot bij de Clarissen in te treden.

Elisabeth van Mestraeten sterft in 1653 en werd begraven in de Kapellekerk op 18 juni 1653. Haar echtgenoot wordt in 1661 geciteerd als zijnde hertrouwd, maar de naam van de tweede echtgenote ontbreekt in de akte.

In 1645 brengen de Fabri's nogmaals een bezoek aan hun notaris, ditmaal om vijf stukken land te verkopen aan Gaspar

⁶¹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0236-0239.

⁶² BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0241.

⁶³ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0240.

⁶⁴ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6317-6319.

⁶⁵ Landholt H., *Militair Woordenboek* (1862) 40.

⁶⁶ Op 26 januari 1661 verschijnen de drie oudste kinderen bij notaris Charles de Caron: Jan-Baptist, Maria en Elisabeth mogen dan delen in de nalatenschap van de moederlijke grootouders volgens testament van 17 februari 1631. De kinderen die geboren werden na 1631 mochten blijkbaar niet deelnemen aan deze erfverdeling. De akte is niet aanwezig in RA Vorst, best. T30. Zie evenwel in BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0253-0286.

Ruffijn, burger uit Brussel. Bij de schepensbank van Bodegem wordt de transactie geacteerd op 3 november 1645.⁶⁷ Ruffijn handelde echter slechts als makelaar, want nog dezelfde dag sluist hij alles door naar anderen.⁶⁸

De transacties van rond 1630 en 1645 hadden als resultaat dat Fabri's hun Bodegems grondbezit volledig hadden afgestoten en zich uitsluitend nog op de verpachting van de leentiende gingen toeleggen.

Bij zijn overlijden op 30 oktober 1663 woonde de oude Jan-Baptist Fabri in een woning aan de Kaasmarkt te Brussel.⁶⁹ In

⁶⁷ RA Leuven, best. 51/2-813 (niet gepagineerd): 1 dw 25 R op Wolsemveld, 1 dw 14 R op Meere en 1 dw 47 R op Broeckkouter, 1 dw 30 R op Broeckkouter.

⁶⁸ Drie partijen komen in aanmerking (hier met verwijzing naar RA Leuven, best. 51/2-801):

(1) Jan van Beughem, heer van Ottignies: 1 dw 25 R en 1 dw 30 R (fol.108: Wolsem nr.6: 141 roeden), fol.118 (Broeckkouter nr.16: 275 roeden).

(2) Hendrick van der Smissen en Catlijne Batens: 1 dw 17 R op Broeckcouter.

(3) Niclaes de Mesmaecker: 1 dw 30 R op Broeckcouter.

⁶⁹ In het begrafenisregister van de Kapellekerk staat J.B Fabri ingeschreven als begraven op 2 november 1663, toen wonend op de Kaasmarkt in

de lente van het daaropvolgende jaar ondernamen zijn erfgenamen een poging om zich van de leentiende te ontdoen. Op de bewaard gebleven verkoopaffiche heeft iemand de geboorte- en sterfdatum van Jan-Baptist genoteerd.⁷⁰ Langs deze weg kennen we zijn exacte geboortedag, 15 januari 1599 (er staat wel per vergissing 1699 geschreven). Ook zijn overlijdensdag vindt er bevestiging, gezien die strookt met de bekende datum van zijn begrafenis op 2 november 1663.

Niettegenstaande er drie zitdagen werden gehouden in de Kamer van Ukkel (één der griffies binnen het stadhuis van Brussel), blijkt de verkoop uiteindelijk toch niet de verhoopte belangstelling op te leveren. Het leenhof van Bodegem zal kort nadien (19 mei 1664) voor de twee volle lenen het verhef optekenen en int de heerlijke rechten uit handen van schoonzoon Guilliam de Smet. Het was trouwens Philips Alfons del Campo (heer in Bodegem, 1655-1665), die in hoogsteigen persoon naar de griffie kwam gerend, om het bedrag van 87 gulden meteen op zak te steken.⁷¹

Wellicht op verzoek van de leenman, laat meier van Bodegem, Gabriël Nicolay (†1668), enkele maanden later weten dat de waarde van de leentiende te hoog was ingeschat en ze voortaan aan **3400 gulden** zou worden getaxeerd (14 augustus 1664). De vorige taxatie dateerde van 1632 en bedroeg toen 3600 gulden. Deze administratieve toegeving kostte de leenman evenwel een *salaris* aan meier en schepenen van 4 gulden 4 stuiver, voldaan op 18 augustus 1664.⁷²

Uit de akte van erfverdeling van 23 juli 1672, opgesteld bij notaris Jan Daniels, leren we dat de nazaten Fabri op 29 augustus 1670 waren overgegaan tot de verdeling in drie gelijke delen van de ouderlijke nalatenschap.⁷³ Met toestemming van de oudste zoon Jan-Baptist II en advocaat Joannes Ignatius Wijns, die kloosterzuster Joanna Maria Fabri vertegenwoordigde, werd aan dezelfde

de Sint-Goedeleparochie: *op de kesemerkt Ste Goedelen prochie.*

⁷⁰ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0123.

⁷¹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0287.

⁷² BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0063.

⁷³ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6322-6328.

Joanna Maria de helft van de tiende van Bodegem aangemaakt. Daarnaast werd aan de andere zus Maria Fabri een weide van 3 dagwand toegewezen, gekend als *den Trawant*, gelegen aan de Zenne te Drogenbos. Dit perceel werd gewaardeerd aan 751 gulden, maar met een aftrek van 81 gulden, ontvangt zij hierop 670 gulden. Om haar part gelijk te brengen met dat van de andere kinderen, werd haar vervolgens nog 231 gulden in baar geld toegezegd.⁷⁴

Weinig later volgt de akte van 5 augustus 1672, opnieuw voor dezelfde notaris Jan Daniels.⁷⁵ Men bericht er over een vergadering onder drie erfgenamen Fabri die het leenroerig erfdeel van Joanna Maria bij nader inzien toch binnen de familie wilden houden. Het is niet uitgesloten dat de kloosterlinge er afstand van wilde doen wegens haar nakende gelofte en religieuze roeping. Zij was op dat ogenblik nog niet geprotest, maar verbleef al in het klooster der Urbanisten te Leuven, ook gekend als de Grauwe Zusters. Joanna Maria liet zich opnieuw vertegenwoordigen door Joannes Ignatius Wijns, verwijzend naar een voorafgaande overeenkomst van 5 april 1672 bij notaris Wauteleers te Leuven. Voorwerp van de actering was dat Joanna Maria, mits ontvangst van 900 Rijnsgulden, haar broer Jan-Baptist de helft van de leentiende van Bodegem afstond, zoals zij die verkregen had bij de hierboven besproken akte van 23 juli 1672. Over de ontvangst van de overeengekomen 900 gulden geeft meester Wijns kwitantie op 5 augustus, waarbij wordt opgemerkt dat Joanna Maria 29 gulden diende bijgepast, zijnde de helft van het onnodig geworden leenverhef.⁷⁶ Dit alles wordt op 19 augustus 1672 bekrachtigd door de Bodegemse schepensbank.⁷⁷

Joannes Baptista II Fabri treedt dan ook vanaf 1672 aan als de volgende leenman in de leentiende. In zijn dagelijkse bezigheden wordt hij geciteerd in het bijzondere ambt van *Commissaris van Volkeren van Oorloghe van Syne Majesteit*.

⁷⁴ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0179-0186.

⁷⁵ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0289-0291.

⁷⁶ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0067-0068.

⁷⁷ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6320-6321.

Deze kenmerkende titel is een variant op het ambt van zijn vader en geeft aan dat hij diens professioneel voorbeeld had gevolgd bij de monstering van de logistieke toestand en getalsterkte van de Spaanse eenheden die vermoedelijk binnen de stad Brussel waren gelegerd.⁷⁸

Jan-Baptist Fabri huwde op 9 mei 1668 in de Sint-Gorikskerk te Brussel met **Joanna Theresia de Niele** (ook als 'de Nielle' of 'de Nile' gespeld). Volgens de priester die de ceremonie leidde, gebeurde dit in aanwezigheid van vele familieleden en vrienden. Uit het huwelijk zijn een drietal kinderen bekend, allen gedoopt in de Sint-Gorikskerk:

- Joanna Theresia (°22 januari 1669);
- Maria (°15 juni 1670; †1756);
- Joannes Baptista III (°24 juni 1672).

Het glasraam in het koor van de Sint-Niklaaskapel, circa 1561 geschonken door Jan Fabri en Clara van Ost.

In 1679-1680 laat Jan-Baptist Fabri het glasraam vernieuwen dat zijn overgrootouders, Jan Fabri en Clara van Ost, hadden geschonken. De precieze datum van de donatie is onbekend, maar in 1641 wordt ze gesitueerd als 'omtrent 80

⁷⁸ Landholt H., *Militair Woordenboek* (1862) 42.

jaar geleden' (ca. 1561 dus). Het brandglas toonde oorspronkelijk de familiewapens van de weldoeners. Wegens vernieling van dit venster tijdens passages van vijandelijke legerbendes wordt op 27 januari 1680 een akkoord over het herstel opgetekend bij notaris Nicolaas Rousseau.⁷⁹ Vervolgens werd dit op 7 mei 1680 te Bodegem bekrachtigd.⁸⁰ Voor het schilderen van het brandglas, dat 4 bij 4 voet groot was (ongeveer 1,1 meter in het vierkant), betaalde Fabri 16 gulden 16 stuiver. Hij ontvangt daarover op 20 december 1679 kwitantie van de kunstenaar, Petrus Franciscus Sempy (†1716).⁸¹ Het venster werd ingebouwd op 16 november en 20 december 1680 door glasmaker Peeter De Backer, die betaalbewijs op 29 januari 1681 uitschreef voor de totaalsom van 31 gulden.⁸² Het glasraam zal echter opnieuw verloren gaan als gevolg van vernielingen door Franse legerbendes (1696). Het brandglas werd later niet meer hersteld en is sindsdien vervangen door gewoon kerkglas.

Jan-Baptist II Fabri stierf in de beginnendagen van december 1698. Niet zonder zweem van pronkzucht zorgt zijn familie voor een indrukwekkende uitvaart die doorging op 6 december in de fraaie Kapellekerk. De afgestorvene woonde eigenlijk in de Sint-Goriksparochie, maar genoot voor de ceremonie kennelijk een uitzondering, mogelijk omdat hij in de Kapellekerk gedoopt was. In het begrafenisregister noteerde men de levering van 24 *flambeeuwen* (waarvan 12 voor de *berechtinghe*), 20 gulden voor het wassen van het lijk en 20 gulden voor het habijt van de dienstdoende geestelijke *de Croy*. Zo ook voor het luiden van de klokken over 10 *pozen*, 12 gulden voor de mis *int musieck* en nog toeslagen (onder meer 15 en 48 gulden) voor 30 namissen. Er werd uiteindelijk afgerekend voor niet minder dan 120 gulden en 17 stuivers.

Het afsterven van Jan-Baptist Fabri noopte ertoe bij het leenhof van Bodegem een nieuw leenverhef te voltrekken, maar

dit liet blijkbaar nogal lang op zich wachten. Het zette griffier De Witte ertoe aan om de in gebreke blijvende leenman schriftelijk aan te manen. Bij wijze van inschikkelijkheid bood de griffier aan om de verschuldigde bedragen te zijnen huize te komen betalen, d.w.z. in zijn woning bij de Graanmarkt te Brussel, omtrent de *Drije Suyckerkisten*. Daarover schreef hij op 19 december 1698 een laatste herinneringsbrief en gaf nog 14 dagen respijt om de vereiste leenhulde te komen presteren.⁸³ Een maand later, op 19 januari 1699, noteert de griffier uiteindelijk het achterstal over de twee helften van de leentiende (voor ieder helft 58 gulden 2 stuiver), samen met overige kosten komend op een totaal van 122 gulden 7 stuiver. De steenrijke Fabri's konden het niet laten om toch nog wat te beknibben op de aangerekende kosten. De aanvankelijke rekening bedroeg 123 gulden 13,5 stuiver: ze hadden dus welgeteld 1 gulden 6,5 stuiver uitgespaard!⁸⁴ Dezelfde dag wordt de ceremonie van het verhef voltrokken, wat al evenmin zonder commentaar verliep. De stadhouder van het leenhof (jonker Mattheus De Vos) laat noteren dat de kennelijk zich verongelijkt voelende **Maria Fabri** (die zich als *sterfvrouwe* voor haar overleden vader Jan-Baptist Fabri had aangeboden) *onder protest* het leenverhef voor de twee parten van het leengoed voldeed. Buiten de toegeving op de griffiekosten, moest de Brusselse furie inderdaad ook nog bakzeil halen over de noodzaak van twee leenverheffen. Vorige leenmannen hadden in hun tijd immers goede redenen gehad om de leentiende in twee parten te splitsen. Vermits Maria Fabri het in die gespleten toestand had verworven, bleef zij dan ook een dubbel verhef verschuldigd.

Langs het adres op een brief van 2 januari 1710 vernemen we dat juffrouw Maria Fabri woonachtig was op de Hoogstraat te Brussel, meer bepaald op de hoek met de Kandelaarsstraat (*hoeck van de kandelaersstraet, op d' hooghstraet*).⁸⁵ De kanunniken van het Sint-Rombautskapittel (waaronder het perso-

⁷⁹ RA Vorst, best. T30-2771/2 (27 jan. 1680).

⁸⁰ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0071-0076 en 0186-0188 (schepenbrief d.d. 7 mei 1680).

⁸¹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0069-0069.

⁸² BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0070-0070.

⁸³ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0296-0297.

⁸⁴ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0298-0300.

⁸⁵ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0124-0126.

naat van Bodegem destijds ressorteerde) lieten haar met dit schrijven een kopie geworden van een brief van de Raad van Brabant over een achterstal in de Twintigste Penning. De belasting was namelijk ook van toepassing op het pachtgeld uit de leentiende over de jaren 1706-1709. De uitstaande schuld werd geraamd op 44 gulden en het kapittel (net als de overige tiendeheffers) verwachtte vanzelfsprekend dat juffrouw Fabri hierin haar deel zou bijdragen.

Maria Fabri zal in 1738 en 1739 ook een last moeten dragen in de *bedesettingen*, namelijk als gevolg van terugbetaling van leningen en rentelasten op te Bodegem geleden oorlogsschade.⁸⁶ Over de *bedesetting* uit 1759 bleef een briefje bewaard, waarin het deel van juffrouw Fabri werd berekend op 144,5 gulden.⁸⁷

Maria Fabri krijgt het ook aan de stok met pastoor De Turck, de gekende bouwheer van de huidige pastorij. De moedige dorpsheer durfde het aan om tegen de hooggeestelijke en edele tiendeheffers een proces in te spannen ter financiering van een nieuw pastoorshuis. De Brusselse dame wordt (mee)veroordeeld wanneer de rechter op 20 mei 1752 de gedaagden beveelt om op hun kosten een nieuwe pastorij op te richten en in afwachting van de oplevering van het bouwwerk de pastoor een huurgeld van 70 gulden per jaar bij te passen.⁸⁸ De strijdlustige Maria Fabri krijgt op 27 augustus 1753 ook nog eens proceskosten opgelegd ten belope van 30 gulden 18 stuiver.⁸⁹

Onder het bewind van Maria Theresia van Oostenrijk, meer bepaald om te voldoen aan het plakkaat van 20 januari 1753 die de aangifte van lenen en achterlenen verordende, laat Maria Fabri op 1 augustus 1753 door de Brusselse stadssecretaris Marcus van der Reest een verklaring optekenen over haar leenroerig bezit te Bodegem.⁹⁰ Vervolgens deed notaris Petrus Josephus Tollenaers op 20 augustus 1753 hiervan aangifte op gezegeld papier, met daarin nogmaals de

inmiddels bekende historiek over hoe Maria Fabri het leengoed had verworven.⁹¹

Het tijdvak “van Busleyden”.

Het einde van het tijdvak Fabri kondigt zich aan met het uitvoerige testament van Maria Fabri, dat zij op 17 oktober 1755 liet optekenen bij haar huisnotaris, Petrus Josephus Tollenaers.⁹² De ongehuwd gebleven 86-jarige testatrice begunstigd daarin twee vriendinnen:

- **Catharina Martina van Busleyden** (gedoopt in de Finisterrekerk op 20 april 1700), begijn en rentmeesteres van de kerk van het Groot Begijnhof te Brussel, een ongehuwd gebleven dochter van de edele heer Egidius Ignatius van Busleyden en Catharina Maria de Smet.
- **Carolina Maria Alexandrina de Iturietta** (°Brussel 2 mei 1726; † 2 juli 1782), dochter van Joannes Jacobus de Iturrieta en Maria Joanna Martens. Zij was een kleindochter van Gertrudis van Mestraeten en aldus een verre verwante van Maria Fabri. Carolina huwde baron Hannibal Norbertus Benedictus Phillipus de Thysebaert († 11 december 1794), heer van *Coninxdonk* (onder Gentbrugge) en *Willecomme*.⁹³

De twee (niet bepaald nauw verwante) kennissen van de overledene viel elk de helft van de nalatenschap toe. Dit bestond hoofdzakelijk uit haar woonhuis in de Hoogstraat, diverse partijen veld gelegen te Dworp, allerhande waardepapieren en ten slotte ook de fameuze leentiende van Bodegem. De uiteindelijke verdeling van het nagelaten actief zou zich pas vier jaar na de dood van de testatrice bewerkstelligen, waarvan de akte op 14 juli 1759 werd opgetekend bij notaris Joannes Baptista De Godder te Brussel.⁹⁴ De laatste wil van de testatrice was nochtans al binnen de week tot uitvoering gekomen. Naar wens van Maria

⁸⁶ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0146-0151.

⁸⁷ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0140-0141.

⁸⁸ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 7466-7475.

⁸⁹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0341-0342.

⁹⁰ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0107.

⁹¹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0195-0199.

⁹² RA Brussel, best. T30-8197/3 (17 okt. 1755).
BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6329-6332.

⁹³ De Stein d'Altenstein I., *Annuaire de la Noblesse de Belgique* 2 (1848) 190.

⁹⁴ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6333-6338.
RA Vorst, best. T30-4849.

Fabri vond haar uitvaart plaats in de Kapellekerk op 25 oktober 1755.

Met meer dan een jaar vertraging laten de twee erfgenamen op 17 januari 1757 de daartoe gemachtigde Georgius de Cafmeyer de akte van verhef bij het leenhof van Bodegem ondertekenen. Zij gaven hem ook opdracht om de heerlijke rechten te volstorten, ieder ten bedrage van 44 gulden 11,5 stuiver.⁹⁵

Eigenaardig genoeg lijken Carolina de Iturietta en haar echtgenoot niet erg opgetogen geweest met de rompslomp die de leentiende met zich meebracht. Baron Thysebaert, die in pachtcontracten al de verwachting uitdrukte om het pachtgeld telkens te zijnen huize (rechtover de grote kerkdeur van de Kapellekerk) te komen volstorten, blijkt zich slechts éénmaal met het beheer van de tiende in te laten. Hij verlaagt zich op 30 januari 1760 tot een administratieve onledigheid, wanneer hij het leengoed geringschattend als *een cleijne thiende* afdoet en aan de toenmalige pachters toezegt dat zij niet hoefden tussen te komen in de betaling van de Twintigste Penning.⁹⁶ Zijn matige interesse in de leentiende is wellicht ook de reden waarom de andere erfgename, Catharina Martina van Busleyden, weldra ertoe bewogen kan worden hun helft in de leentiende over te nemen. Dat wordt door Carolina de Iturietta toegezegd, weliswaar mits volstorting van 1000 gulden, waarover de partijen zich op 24 mei 1762 akkoord verklaarden bij notaris Egidius Herdies.⁹⁷ De riddertiende was toen dus **2000 gulden** waard.

Het transport van het leengoed zou nochtans pas van kracht worden na de dood van Carolina de Iturietta († 2 juli 1782), met als gevolg dat het verhef te Bodegem aanzienlijk later doorgang heeft gevonden. De schepenbrief daarover werd uiteindelijk uitgevaardigd op 5 augustus 1784.⁹⁸ De leenhulde van Catharina Martina van Busleyden volgt dezelfde dag, waarop 44 gulden 16 stuiver werd aangerekend.⁹⁹

Ondertussen verliep de incassering van de leentiende zo goed als rimpelloos volgens de eeuwenoude geplogenheden. Dat wil niet zeggen dat er af en toe middelen werden beproefd om de heffing uit te breiden naar nieuwe teelten of ten nadele van anderen delen naar zich toe te trekken. Zo weten we uit een notitie van 4 maart 1763 dat de tiendepachter ervoor waarschuwde dat de pastoor novale tienden was beginnen heffen op labeurland dat onlangs gewonnen was op een gerooid bos.¹⁰⁰ Op dezelfde manier was er een bosje naar hoplochting omgezet en had de pastoor daar ook de tiende volledig voor zich genomen. In beide gevallen lagen de percelen binnen het areaal van de riddertiende en volgens de aloude regel had de geestelijke slechts recht op een derde deel. Zover we konden nagaan, werd er over de vermeende onregelmatigheid niet geprocedeerd.

Enkele jaren voordien, meer bepaald op 14 september 1778, liet Catharina Martina van Busleyden bij notaris Joannes Baptist Franciscus van Goethem haar testament opmaken.¹⁰¹ Zij drukt er de wens uit om op het kerkhof van het Groot Begijnhof begraven te worden. Wat andere wilsbeschikkingen betrof, mocht men voor 100 pond was (ca. 50 kg!) spenderen aan diverse soorten kaarslicht. De testatrice verlangde ook dat de arme scholieren uit de Sint-Catharinaparchie haar lichaam bij de uitvaart zouden vergezellen en voor haar zielsrust zouden bidden. Daarvoor werd voor de jongeren een beloning van 21 gulden vrijgemaakt. De testamentaire executeurs moesten ook drie sister tarwe (ca. 150 kg) uitdelen aan de huisarmen van de parochie, op enige voorwaarde dat zij bij de uitvaart aanwezig zouden zijn. De begrafenis mocht ook niet vroeger plaatsvinden dan driemaal 24 uren na haar overlijden, gezien de weinige tijd om alles voor te bereiden voor de ceremonie. In de begijnhofkerk diende op het H. Kruisaltaar gedurende tien dagen drie missen daags opgedragen, begeleid met het lezen van het *Miserere de profundis* en een

⁹⁵ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6329-6332. RA Vorst, T30-8663/3 (24 mei 1762).

⁹⁶ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0157.

⁹⁷ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6339-6341.

⁹⁸ RA Leuven, best. 51/2-822, fol.359v-362r.

⁹⁹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 6342.

¹⁰⁰ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0152 (de nota is vermoedelijk van de hand van Catharina Martina van Busleyden).

¹⁰¹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0344-0354.

gewone collecte. Tot lafenis van haar ziel zullen er daarna nog 200 missen gecelebreerd worden, waarvoor de priester en de aanwezige executeur-testamentair voor iedere mis 8 stuiver mochten ontvangen. De executeur moest een waardig priester vinden en na diens dood moest de hoofderfgenaam (die verderop wordt aangeduid) een nieuwe priester benoemen. Voor deze fundatie mocht 6000 gulden gevonden worden in de nagelaten renten en onroerende goederen. Aan het godshuis *Naam van Maria*, gelegen achter het koor van de Kapellekerk, maakt zij alle renten die zij had van de Berg van Barmhartigheid te Brussel, op voorwaarde dat men jaarlijks op haar sterfdag een jaargetijde met drie priesters zouden celebreren in de kerk van de Minderbroeders. Daarvoor was jaarlijks 6 gulden voorzien. Insgelijks zal er ieder jaar aan vijf *vrouwkens* die het jaargetijde bijwonen de som van 14 stuiver worden uitgedeeld. Eveneens tot zielenheil van wijlen Joannes van Mestraeten en Catharina De Vadder, ter uitvoering van hun testament bij notaris Willems van 17 februari 1631, jaarlijks 1 gulden, maar pas betaalbaar na de dood van de hierna genoemde hoofderfgenaam. Aan haar biechtvader maakt de testatrice de som van 100 gulden. Zij begeert ook dat aan alle religieuzen van het klooster van de Arme Clarissen kort na haar aflijvigheid een koek van 1 stuiver zal gegeven worden, om haar ziel gedachtig te blijven in hun gebeden. Aan haar nicht, Anna Maria Louise van Busleyden, laat zij de som van 2000 gulden, te halen uit haar onroerend goed, maar dit pas na de dood van de hoofderfgenaam. Zo ook laat zij aan Maria Josepha Mihau, begijntje op het Groot Begijnhof, en indien deze nog woont ten huize van de testatrice, de som van 100 gulden. Aan Victoria Nalders, zuster van het klooster van de Arme Clarissen, schenkt zij levenslang een aalmoes van jaarlijks 10 gulden. Haar dienstmeid, Maria Elisabeth Grosse, indien zij nog bij haar inwoont bij haar dood, krijgt 50 gulden voor rouwkledij, evenals jaarlijks 200 gulden levenslang. Zo ook wil de testatrice dat niemand haar dienstmeid zal mogen wegzenden of elders in dienst stellen, zonder toestemming van haarzelf of haar halfzuster.

De testatrice machtigt ten slotte de zojuist genoemde halfzuster, namelijk het begijntje **Barbara Catharina Francisca van Busleyden**, voor de volle eigendom in al de roerende en onroerende effecten, evenals het vruchtgebruik op alle nagelaten goederen en renten. Hulpvaardige burenen werden niet vergeten. Pas te betalen na de dood van haar halfzuster, laat testatrice aan de afstammelingen van wijlen Francis Claes, man van Maria Ortemans, de som van zomaar eventjes 10.000 gulden! Maria Claes, dochter van de zoon van Francis Claes, zal over haar part echter enkel de tocht hebben. Daarnaast laat zij de afstammelingen van Joanna Maria Claes, gehuwd met Jacobus Suetmans, evenzeer het niet-onaardige kapitaal van 10.000 gulden. Joanna Suetmans, dochter van Jacobus en Joanna van Coudenberg, ontvangt slechts de tocht op haar virtueel part. Hetzelfde geldt voor N. Suetmans, weduwe van Judocus Droogers.

Alle goederen die niet waren gedisponeerd, zouden toekomen aan Maria Theresia Bultinck en echtgenoot Franciscus Josephus van Assche. Indien de begunstigden beide overleden waren, zou het legaat overgaan op hun dochter Catharina Theresia Martina van Assche (1750-1796). Haar echtgenoot vermeldt men kortweg als *secretaris Delvaux*. Zonder twijfel moet deze vereenzelvigd worden met Jean-Godfroid Delvaux (1737-1813), destijds secretaris en griffier bij de Raad van Brabant.¹⁰² Toen Barbara van Busleyden in 1806 stierf, ging het legaat daarom over op de heer Delvaux en kinderen. Het verklaart meteen ook de aanwezigheid van de Bodegemse archivalia op het kasteel van Walfergem.

Naar wens van Catharina Martina van Busleyden werd zij begraven op het kerkhof van het Brusselse Groot Begijnhof. De uitvaartplechtigheid vond plaats op 5 juli 1791. Zoals gezegd, ging de Bodegemse riddertiende over op haar halfzuster en metekind, **Barbara Catharina Francisca van Busleyden** (°5 mei 1724), dochter van de edele heer Egidius

¹⁰² Delvaux R. e.a., *Asse, het kasteel van Walfergem (...)*, Ascania bibliotheek 77 (2007) 440 e.v.

Ignatius van Busleyden (†1735) uit diens tweede huwelijk met Elisabeth van Busleyden.

Opheffing van de leentiende.

Zoals bekend, stelde de Franse Revolutie een einde aan het leenroerig regime, evenals de tiendeheffing. De leentiende zou dan ook om een dubbele reden worden opgeheven.

Het decreet van 4 augustus 1789 trok te Parijs een streep onder het feodaal regime en schafte tegelijk het adeldom af. Een paar dagen later, op 11 augustus 1789, won men de sympathie van hongerende boeren met de opheffing van de tienden. De revolutionaire ideeën zouden weldra ook in de Zuidelijke Nederlanden navolging vinden, namelijk nadat de sansculotten tegen de Oostenrijkers hadden gezegevierd in de Slag van Fleurus (26 juni 1794). De formele aanhechting van onze streken bij de

Franse Republiek werd op 1 oktober 1795 beklonken. De Bodegemse riddertiende zou nochtans niet meteen waardeloos worden, want in 1795 slaagde Barbara van Busleyden er nog in ze voor drie jaar te verpachten. Begin 1797 werd echter de republikeinse wet van kracht, met als eerste verwezenlijking de vernietiging van de oude feodale structuren. De leentiende van Bodegem deelde toen onverbiddelijk mee in de klappen.

Barbara van Busleyden stierf als *bejaarde dochter* op 12 juli 1806. Op 14 juli vergezelt haar notaris, Joannes Baptist Franciscus van Goethem, een geboor van de overledene, Jean Martin Grosse, om haar overlijden bij de Burgerlijke Stand te Brussel te melden. Het 82-jarige begijntje was bij haar dood woonachtig in de Dominikanenstraat (nr. 5), een zijstraatje van de toeristische Beenhouwerstraat.

Frans J. Van Droogenbroeck

Chronologie van de bezitters van de leentiende van Bodegem.

Tijdperk 'Mouwe' (tot 1418):

ca. 1356	Gielis Mouwe
vóór 1407?	Hendrik Mouwe († vóór 1407)?
tot 1418	Jan Mouwe, zoon van Hendrik Mouwe.

Tijdperk 'de Hont' (1418-1560):

1418-1469	Gielis de Hont, bij aankoop van Jan Mouwe.
1469-1480	Anna de Hont, dochter van Gielis, verkregen bij huwelijk.
1480-1484	Felix de Hont (†1484), broer van Anna, door vernadering.
1484-1498	Anthonis de Hont (†1498), zoon van Felix.
1498-nà 1515	Margaretha van Zelicke, dochter van Anna de Hont.
nà 1515-1560	Willem van Overbeke, zoon van Margaretha van Zelicke.

Tijdperk 'Fabri' (1560-1755):

1560-vóór 1583	Jan Fabri († vóór 1583), bij aankoop van Willem van Overbeke e.a.
vóór 1583-1585	Clara van Ost, weduwe van Jan Fabri.
1585-1609	Francis Fabri, oudste zoon van Jan Fabri.
1609-1632	Joos Fabri (†1632), jongere zoon van Jan Fabri.
1632-1636	Jan-Baptist I en Catharina Fabri, kinderen van Joos Fabri.
1636-1663	Jan-Baptist I Fabri (†1663), door afkoop van zijn zus Catharina.
1663-1672	Erfgenamen van Jan-Baptist I Fabri (d.w.z. zijn weduwe en drie kinderen).
1672-1672	Jan-Baptist II en Joanna Maria Fabri, kinderen Jan-Baptist I Fabri.
1672-1698	Jan-Baptist II Fabri (†1698), door afkoop van zijn zus Joanna Maria.
1699-1755	Maria Fabri (†1755), dochter van Jan-Baptist II Fabri.

Tijdperk 'van Busleyden' (1755-1797):

1755-1782	Catharina Martina van Busleyden en Carolina de Iturietta, bij legaat.
1782-1791	Catharina Martina van Busleyden (†1791), door afkoop van Carolina.
1791-1797	Barbara Catharina Francisca van Busleyden (†1806), bij legaat.